

Népiskola kontra Általános iskola

© Pornói Imre

Nyíregyházi Főiskola, Nyíregyháza

porimri@t-online.hu

A dualista kor

Az 1868:XXXVIII. tc. törvénybe iktatását követően már, 1874-ben a néptanítók második egyetemes gyűlésén a népiskola szükséges reformjáról beszéltek, ám ezt Kiss Áron csak a távoli jövőben látta megvalósíthatónak a városokban 9-10 osztályossá fejlesztve azt.(MNMEG 1874)

Az 1890-ben ülésező negyedik egyetemes tanítógyűlés határozati javaslatában egy 4 osztályos alsó és egy 5 osztályos felső tagozatra osztott 9 osztályos népiskola kialakítása szerepelt.(MNNEGY 1891)

Kármán Mór az általa 3 éves szakaszokra bontott 9 osztályos népiskolát, és az erre épülő szakiskolai rendszert csak a városokban látta megvalósíthatónak (Kármán, 1891). A századfordulót követően azonban elfordult ettől (Kármán, 1911). A II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszuson belül 1896-ban ülésező V. Egyetemes Tanítógyűlésen felvetődött az egységes, 14 éves korig tartó 8 osztályos népiskola gondolata. Ez azonban a határozati javaslatok közé nem került.(MNÖEGY 1898)

A századfordulót követően a kiadandó tanterv körüli vitákban, 1905-ben a pedagógiai folyóiratokban újból felmerült a 8 osztályos népiskola, mint a népoktatás fejlesztésének egyik lehetséges iránya (Moussong, 1910). Ennek hatására nyílt meg 1914-ben Diósgyőrött, a gyárvárosban az első nyolcosztályos népiskola.

1919

A Forradalmi Kormányzótanács XXIV.sz. rendeletében 1919 március 29-én a nevelési és oktatási intézményeket köztulajdonba vette, a 10.KN. rendelete a népiskolák szervezésben lehetőséget biztosított arra, hogy az egy településen lévő több iskola összevonásra kerülhessen csökkentve ezzel az osztatlan népiskolák arányát.

Az új rend alapiskolája, a nyolcosztályú népiskola, egy új iskolastruktúra alapiskolája, melyről már 1918 novemberétől a tanítói szakszervezetek, mint eldöntött dologról beszéltek.

Ezt a tanácskormány közoktatásügyi népbiztossága is a népoktatás szilárd pontjának tekintette ugyan, mégis a nyolcosztályú népiskola kialakításának elrendelését július 31-dikén írták alá (Imre, 1921).

Az 1920-as-30-as évek

A 20-as években kiépülő rendszer fenntartásában, elfogadtatásában a közoktatásügynek kiemelkedő feladat jutott. Ennek első lépése a tankötelezettséget megerősítő 1920.évi XXX.tc. volt (OT 1921).

A Horthy-rendszer politikai és gazdasági konszolidációját követően, 1925-től kezdődhetett a belpolitikai reformok. Klebelsberg Kuno VKM-miniszter is a tárca mérsékelt programját 1925-ben tette közzé. Ebben a 8 éves népiskola tízévi átmeneti idő alatti megvalósítását tűzte ki célul.(NL 1925) Ehhez előbb a gazdasági feltételeket kellett biztosítani. Ennek volt része az 1926.évi VII.tc.-kel létrehozott Országos Népiskolai Építési Alap (O.N.É.A.) és a Polgári Iskolai Építési Alapot.(NL 1926)

Előbb 1927-ben a képviselőház szólította fel a kormányt,(NL 1928) majd 1928-ban Horthy kormányzó bízta meg a vallás - és közoktatásügyi minisztert, hogy szervezze meg és vezesse be a 8 osztályos népiskolát.

Ezeket követően a VKM felszólította az Országos Közoktatási Tanácsot a gyakorlati tennivalók megszervezésére azzal indokolva, hogy ahol a népoktatásügyet megreformálták, az oktatást 17-18. életévig próbálták kiterjeszteni, mely a kultúra, a műveltség fokozódásával csökkenti a társadalmi ellentéteket és növeli a termelés minőségét. A bevezetést sürgetően a szomszéd államok, már előttünk járó népoktatására is hivatkozott.

Ugyanebben az évben a Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszusának Népiskolai szakosztálya egy egységes népoktatási törvény megalkotását kívánta, mely a 18. életévig biztosított volna megfelelő kereteket a felnövekvő nemzedék neveléséhez – oktatásához (HETK 1928). Közben a pedagógiai sajtóban is tovább folyt a népoktatás reformjairól való véleménycsere.

1929-ben már elő is terjesztették a tankötelezettség meghosszabbításáról és a népiskolák ezzel kapcsolatos továbbfejlesztéséről szóló törvényjavaslat, mely a mindennapi tankötelezettséget 6-14 éves kor, a továbbképző iskolait pedig 14 - 16 éves kor között állapította meg.

A végrehajtáshoz népiskola-építésekre volt szükség, melyeket az állam az iskola fenntartójától függetlenül fedezett volna. Mivel ennek biztosítása csak hosszú távon volt lehetséges, ezért a tervek szerint a 8 osztályos népiskolát 1940-ig kellett volna kiépíteni.(NL 1929)

A gazdasági válság elhúzódása következtében csak a harmincas évek második felében kerülhetett ismét előtérbe a népiskola 8 osztályossá alakításának gondolata a VKM részéről. Ezt jelezte a VII-VIII. osztály átmeneti tantervének és utasításának kiadása, melyet pedagógiai szemináriumokon ismertettek meg a tanítóssággal.

Az 1938-ban sor ezzel kapcsolatban beérkezett a vélemények és problémafelvetések megoszlása miatt az Országos Közoktatási Tanács nagyobb tapasztalatai anyag összegyűjtését várva a tanterv módosítását helyezte kilátásba.

Ugyan 1939-ben a kultusz költségvetés tárgyalásán továbbra is a nyolcosztályos népiskola bevezetését kérték, ám Teleki Pál kultuszminiszter inkább a polgári iskola felső népiskolává átalakítását támogatta. 1940-ben a már Hóman Bálint vezette kultuszminisztérium elkészítette a mindennapi tankötelezettség felemelését elrendelő törvényjavaslatot.

A népoktatás állapota

Az egy tanítóra jutó tanulók száma a 30-as években állandó növekedést mutatott, s az 1927/28-as 42,2-del szemben az 1938/39. tanévben 46,3, a területileg megnagyobbodott Magyarországon 1940/41-ben már 47,5 – re.

A népiskolák osztottsági aránya a 20-as évek népiskola-építések hatására fokozatos javulást mutatott. Az 1938/39. tanévben ugyan a népiskolák 42,1 %-a működött osztatlanként, ám az ide járó tanulók aránya csak 15,15% volt. (MSÉ 1940) A VKM az egy községen belüli osztatlan népiskolák kooperálását ajánlotta, nem nagy sikerrel.

Az 1940/41. tanévben a 8.956 népiskolából 2019 (22,5 %) nyolcosztályos, míg 543 (6,0 %) hétosztályos volt (Somogyi, 1942).

Az 1940:XX.t.c.

A VKM ennek ellenére úgy vélte, hogy a végrehajtáshoz sikerült biztosítani az általános beiskolázás tárgyi feltételeit. Sokkal fontosabb volt ennél a politikai ok, Hóman kultuszminiszter lehetetlennek tartotta, hogy a visszatért területeken átálljanak a hatosztályos rendszerre, de azt is elutasította, hogy a trianoni országrészen alacsonyabb szintű maradjon a népoktatás. Ugyanakkor reálpolitikai megfontolásokkal magyarázta, hogy a nyolcosztályos népiskola bevezetése nem történhet meg egyszerre az országban. Így is a VKM közel 4 ezer népiskolában haladéktalanul bevezethetőnek tartotta a VII., majd a VIII. osztályt, még az egytanerős népiskolákban is, a kiadások emelése nélkül (OT 1940).

A végrehajtás

Már a VKM 171 005/1940.V.Ü.o.sz.rendeletének mellékletében " Pro Memoria" jelzettel felvetették a megvalósíthatóság kérdését(!), mivel a zajló háborús események miatt felmerült, hogy a végrehajtást halasszák el és csak a már meglévőkhben folyják nyolcosztályos oktatás (M.O.L. 171 005/1940).

Az 57.000/1941. VKM.sz. rendelet melléklete tartalmazta azon iskolák jegyzékét, melyekben a VII. osztályt 1941. szeptember 1-jén meg kellett nyitni. Ezzel kapcsolatban figyelmeztette a VKM-et a belügyminisztérium, hogy az önkormányzatoknak sem tanítóra, sem tantermekre nincs pénze(!), így az esetleges fejlesztést csak államköltségen lehetett lebonyolítani (M.O.L. 54934/1941).

Az Országos Közoktatási Tanács munkájának eredményeképpen a VKM 55.000/1941.V.sz.a. rendeletével léptette életbe az új népiskolai tantervet, melyet 1941. szeptember 1-jétől kellett alkalmazni a hét, illetve nyolc osztállyal bíró népiskolákban.

Ezt követték a felekezeti, melyek közül az evangélikus került elutasításra, az a korábbi hatosztályos tanterv és utasítás alapján készült, s a VII - VIII. osztály anyagát csak hozzákapcsolták.(M.O.L.109.284/ 1942, TtREL 1942) A tantervek fő célkitűzése az erkölcsi nevelés, a nemzeti művelődés, s az életben való helytállásra és nívumként a továbbtanulásra való felkészítés volt. Utóbbi az 1946-ban megjelent általános iskolai tantervben már mint a mindenirányú továbbnevelésre való képessé tétel szerepelt (Mészáros, 1991).

A törvény sikeres végrehajtása érdekében merült fel annak szükségessége, hogy a népoktatási kerületek székhelyein olyan állami iskolákat jelöljenek ki, melyek központi bemutató iskolaként működtek volna pedagógiai tanácsokat, útmutatásokat adva, s bemutató tanításokat tartva az egyes tanítóknak. A VII - VIII. osztályok tantervének irányelveit az iskolai körzeti felügyelők értekezleteken és a pedagógiai szemináriumokon tartották tárgyalandónak (HBmL 1111/1941-42).

A nyolcosztályos népiskolák tömeges megnyitására esztendeje (1941/42. tanév) előtt nagy számban érkeztek a tankerületi főigazgatóságokhoz és a VKM-hez a VII.osztály felállítására alóli felmentési kérelmek. Ezek döntő része tanítóihiányra, a tantervek zsúfoltságára hivatkozott. De számos helyen a mentességet a hiányos felszerelés, az elhanyagolt, tanításra alkalmatlan iskola-épület és a tanulóhiány alapján kérték. Több esetben a kir.tanfelügyelők is támogatták a halasztást.(HBmL 7308/1941-42)

A katonai behívások tovább súlyosbították a már korábban is létező tanítóihiányt. Erre utalt a VKM 106.000/1942.V/1.ü.o.sz. "szigorúan bizalmas" jelzésű utasítása. Ebben felszólították a tankerületek főigazgatóit, hogy haladéktalanul intézkedjenek az iskolák tantervének befejezésével kapcsolatban ott, ahol az egy - vagy kéttanítós népiskolák tanítóit katonai szolgálatra behívták. Az így kiesőket a többtanítós iskolákban a tantestület tagjainak kellett helyettesíteni.(HBmL 6138/1941)

Az 1941/42. tanévvel, ha sok problémával, nyitott, megoldásra váró kérdéssel és bizonytalansággal is, de megindult a nyolcosztályos népiskola gyakorlati kiépítése.

Az általános iskola

A politikai vákuum, a korábbi rendszer totális politikai veresége a II. világháborút megelőző reformelképzelések megvalósítása elől eltűntette a korábban politikainak tartott akadályokat.

Az Országos Köznevelési Tanács, elsődleges feladatának az új, demokratikus szellemű nevelés alapelveinek kidolgozását tekintette. Ennek első eredménye a közoktatás új alapiskolájának a 8 osztályos általános iskolának a létrehozása volt. Ezt az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. augusztus 18-án rendelte el. Azaz a korábbiakkal szemben nem törvénnyel, hanem rendelettel állították fel az új 8 osztályos iskolát!

Az újonnan létrehozott általános iskola V. osztályába mindenkit fel kellett venni, aki a népiskola IV. osztályát sikerrel elvégezte és szeptember 15-ig nem töltötte be 15. életévét. A népiskola felsőbb osztályaiból az általános iskola V. osztályába csak megfelelő férőhely esetén lehetett átkerülni. Mivel ez nem

mindenütt volt megoldható, a kultuszkormányzat szükségesnek látta közölni, hogy az általános iskola nyolc osztályának elvégzését igazoló bizonyítványt a népiskola nyolc osztályának végzettségét tanúsító bizonyítvány birtokában is megszerezhetik majd, különbözeti vizsga útján.

Az általános iskola átmenetileg a régi iskolai keretekben szerveződött, ezért fel kellett a figyelmet arra is hívni, hogy értéke független attól, népiskolai, polgári iskolai, vagy éppen gimnáziumi volt ez a keret (HBmL 5147/1944-45).

Az általános iskola kiépítése a legtöbb helyen hiányos személyi és tárgyi feltételek mellett kezdődött. A cél az volt, hogy a legrövidebb idő alatt, a legtöbb tanulónak biztosítsák a jobb művelődési lehetőséget.

Az általános iskola szervezésével kapcsolatban felvetődött az a kérdés, hogy milyen iskolát lehet annak nevezni. Az egyik válasz szerint minden olyan iskola, amelyik az általános iskola tantervében meghatározott nevelési célokat meg tudja valósítani, a másik szerint minden 6-14 éves tanulót oktató-nevelő intézmény általános iskolának volt tekinthető.

Az Országos Köznevelési Tanács az első megállapítás mellett foglalt állást, az általános iskolára való fokozatos áttérést támogatva rendelkezésre álló tanterem, tanerő, iskolai felszerelés függvényében. Így azonban a korábban is elmaradottabb települések maradtak volna ki a fejlesztésből. A második álláspont a statisztikát javította ugyan, de a tanulók középiskolai jellegű nevelését nem oldotta meg.

A politikai szempontok győztek, így az összes 6-14 éves korú tanulóval foglalkozó iskola, általános iskolává alakult (Kiss, 1982). Az általános iskola kiépítésének folyamatában a tanfelügyelők akadályok egész sorát jelezték.

Az szervezéssel kapcsolatos nehézségeket foglalta össze a Debreceni Tankerületi Főigazgató jelentése is a VKM miniszternek, melyek a kiépülés kezdetekor, 1946-ban felléptek. A jelentés szerint a tanerők általában helyeselték a tantervben és az utasításban foglaltakat. Másként látták azonban a falusi és még inkább a városi polgári iskolákból alakult általános iskolák nevelői. A gyönyörű célok és módszeres eljárások kitűzését oly mértékben tartották elérhetetlennek, hogy azt az egyes iskolák helyi adottságai, létszámviszonyai és felszerelési hiányai miatt évek múltával is csak a nagyobb községekben és a városokban vélték megvalósíthatónak. A realitás hiányát jelezték a tanfelügyelők. Hibának rótták fel, hogy a VKM nem vette figyelembe az osztatlan és részben osztott iskolák nehézségeit. Az óratervezés – szemben a korábbi népiskolai tantervekkel - ugyanis kizárólag a teljesen osztott iskolák számára jelent meg. A többiek tanácstalanok voltak. Kívánatosnak tartották a Tanterv és Útmutatás teljes összhangba hozását, mivel az anyagkiemelés szempontjából nem minden tárgynál fedték egymást. A kötelező tananyagot a tanítóság túlméretezettnek, túlsúlyosnak látta. Így annak feldolgozása mellett nem jutott elegendő idő a nevelési szempontok kellő érvényesítésére. Különösen a felső tagozatosok túlzott megterhelésére figyelmeztettek.

Többen a Tanterv és Utasítás-t szűkszavúnak és homályosnak nevezték, mert nem nyújtottak biztos eligazítást, különösen a kezdő tanároknak. Felmerült egységes vezérkönyvek kiadásának gondolata is a polgári iskolai „Cselekvés Iskolája” sorozat mintájára. Ezeket túl szükségesnek tartották egy általános nevelési útmutatás kiadását, mely az új demokratikus nevelő eljárások keresztmetszetét adta volna. (HBmL 37.458/1946)

A VKM 70.000/1946.sz. rendelet útmutatása, egyesítette az állami népiskolai, polgári iskolai és gimnáziumi keretből kiépített általános iskolákat. Ugyanakkor az egyazon helységben működő osztatlan és részben osztott népiskolák összevonását kezdeményezték, a körzeti általános iskolák szervezésével, anyaiskolák és fiókiiskolák kijelölésével. (HBmL 2790/1946)

Eredmény

A kiépítés eredményeként 1949/50-ben a 6 206 általános iskolából a teljesen osztottak aránya 1 534 volt, az összes iskola 25%-a. Ugyanakkor az egytanítós osztatlanok száma 1 344 volt, mely 22%-ot jelent. Mindkét arányszám a korábbi népiskolai osztottsági arányokhoz képest lényeges javulást mutat.

Az egy tanítóra jutó tanulók száma a nagy pedagógushiány és a rendszeresen iskolába járók számának növekedése miatt meghaladta a 60 főt, visszatérve az 1920-as évek adataihoz. Ezt a negyvenes évek végére sikerült az 1930-as évekbeli 50 fő alatti szintre csökkenteni (Erdész, 1960).

Irodalomjegyzék

- Erdész Tiborné (szerk.) (1960). *Magyarország művelődési viszonyai 1945-1958*. Budapest: KJK.
- Kármán Mór (1891). *A népiskola tanulmányi rendje, különös tekintettel a fővárosra*. Budapest.
- Kármán Mór (1911). *A közoktatás egysége és a tanulmányok szervezete*. Budapest.
- Kiss Árpád (1982). *Közoktatás és neveléstudomány*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Mészáros István (1991). Magyar iskolatípusok 996-1990. In *A Magyar Neveléstörténet Forrásai VI. Általánosan képző alsó szintű iskolák* (pp. 16-30). Budapest: OPKM.
- Moussong Géza (1910). *A 8 osztályos elemi népiskola és a társadalom. Népművelés, (20)*.
- Imre Sándor (1921). Népoktatás. In Gratz Gusztáv (szerk.), *A bolsevizmus Magyarországon* (pp. 165-166). Budapest: Franklin Társulat Magyar irod. intézet és könyvnyomda.
- Somogyi József (1942). *Hazánk közoktatásügye a második világháborúig*. Budapest: Eggenberg.

Levéltári források

- A Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszus Naplója I - II.(HETK) Szerk.: Négyesi László közreműködésével Simon Lajos és Papp Gyula. Kiadta a Harmadik Egy.Tanügyi Kongr. végrehajtó bizottsága. Bp., 1928. 328-329
- A Magyarországi Néptanítók Második Egyetemes Gyűlése (MNMEGY) Bp. 1874. 193 - 195.p.
- A Magyarországi Néptanítók Negyedik Egyetemes Gyűlésének Naplója (MNNEGY) Bp. 1891. 124. p.
- A Magyarországi Néptanítók Ötödik Egyetemes Gyűlésének Naplója (MNÖEGY)Bp. 1898. 93. p.
- Hajdú-Bihar megyei Levéltár (HBmL.) VI. 501/b. 40. 1111/1941-42.Főig.sz.
- Hajdú-Bihar megyei Levéltár (HBmL.) VI. 501./b. 23. 7308/1941-42.Főig.sz.a. 3092-7/1941.Tfisz.
- Hajdú-Bihar megyei Levéltár (HBmL.) VI. 46. 6438/1941-42.Főig.sz.a.106 000/1942.V/1.ü.o.VKM.sz.
- Hajdú-Bihar megyei Levéltár (HBmL.) XXIV. 501/b. 12. 5147/1944 - 45.Főig.sz.a. 43 460/1945. III.ü.o.VKM.sz.
- Hajdú-Bihar megyei Levéltár (HBmL.) XXIV.501/b. 2790/1946. 31.d. 2335/1946.tf.szám. Az általános iskola továbbfejlesztése. Hajdu vm és Debrecen sz.kir.város
- Hajdú-Bihar megyei Levéltár (HBmL.) XXIV.501/b 37.4508/1946. A VKM miniszternek a Tankerületi főigazgatótól 1947.január 21.
- Magyar Statisztikai Évkönyv (MSÉ) Új Folyam, XXXVI - XLVII. évf. Szerk. és kiadja a M.Kir.Központi Statisztikai Hivatal Atheneum, Bp. 1929 - 1940.
- Országos Törvénytár (OT) 1921: Az 1921. évi XXX. tc. az iskoláztatási kötelesség teljesítésének biztosításáról
- Országos Törvénytár (OT). 1940. július. 12. 11. sz. - Az 1940. XX. tc. A nyolcosztályos népiskoláról 141 - 147.p.
- Néptanítók Lapja (NL.) 58. évf. 47 - 48. sz. 1925. dec. 15. 36 - 37.p.
- Néptanítók Lapja (NL.) 59. évf. Rendkívüli szám. 1926. márc. 5. 9. p.
- Néptanítók Lapja (NL.) 61. évf. 11 - 12. sz. 1928. márc. 15. 35.p.
- Néptanítók Lapja (NL.) 62. évf. 5 - 6. sz. 1929. febr. 1. Törvényjavaslat a tankötelezettség meghosszabbításáról és népiskoláinknak ezzel kapcsolatos továbbfejlesztéséről 40.p.
- Magyar Országos Levéltár (M.O.L.) K. 507. 3. tétel, 57. cs. 171 005/1940. V.ü.o.VKM.sz.
- Magyar Országos Levéltár (M.O.L.) K. 507. 3. tétel, 57. cs. 54 934/1941.V.ü.o.VKM.sz. 116.846/1941. III. M.Kir.Belügyminiszter számon
- Magyar Országos Levéltár (M.O.L.) K. 507. 3. tétel, 58. cs. 109.284/1942. V - 1.ü.o.VKM.sz. 430/1942.sz.a. a Katolikus Tanügyi Tanácstól
- Magyar Országos Levéltár (M.O.L.) K. 507. 3. tétel, 58. cs. 109.631/1942.V.ü.o. VKM.sz. 1384/1942.sz.a. a Magyarországi Evangélikus Egyház Egyetemes Felügyelőjétől
- Tiszántúli Református Egyházközség Levéltára (TtREL.) I.8.h. 9.d. Szabályzatok gyűjteménye. - Tanításterv és Útmutatás a magyarországi ref. 8 osztályos népiskola részére (A Ref.Egy.Konvent - a VKM 108.816 - 1942.V.1.sz. nyilatkozata alapján, 8144 - 1942. sz. határozatával elfogadva) Debrecen sz.kir. város és a Tiszántúli Ref.Egyházkerület Könyvnyomda Vállalata, 1942.